

ЕПИГРАФСКИ БЕЛЕЖКИ ЗА ИВАН, ЦАРСИМЕОНОВИЯТ СИН

КАЗИМИР ПОПКОНСТАНТИНОВ

Византийските извори са запазили някои интересни, макар и лаконични, сведения за изпълнените с драматизъм начални години от царуването на цар Петър /927—969/. В центъра на събитията от 927/928 г. е Иван, един от синовете на цар Симеон /893—927/, престолонаследник и претендент за престола. По думите на хронистите той се вдигнал срещу цар Петър “заедно с други боляри на Симеон”. Бунтът му бил неуспешен, той бил заловен, замонашен и малко по-късно отведен в Константинопол¹.

Вероятно поради оскъдността на тези сведения и липсата на допълнителни данни изследователите не се спират обикновено подробно върху съдбата на Иван и другите Симеонови синове и борбата им за престола.

Едва през последните години отново се заговори за тях след откриването на няколко сфрагистични паметника, в които се четат имената на Михаил и Йоан и които се идентифицират със синовете на цар Симеон². Тези печати, както и няколко старобългарски надписа от Равна, Мурфатлар /северна Добруджа/³ и от Преслав⁴ ме подтигнаха да се спра на въпроса за личността на Иван — синът на цар Симеон.

Царският син

Византийските извори не дават никакви сведения за Иван преди организирането на бунта срещу цар Петър в 927/928 г. Не е твърде ясно и остава открит въпросът кога и от кой брак на цар Симеон е роден той. Неизвестността за ранните години на Иван донякъде може да се разсее от един надпис с името ИВАНЪ от манастира при Равна, Провадийско⁵ /обр. 1/. Надписът-автограф е врязан върху ъглов камък на манастирския храм и гласи: ИВАНЪ. Над него има следи от три знака — IYI. Сред близо 70-те имена, врязани по стените на този храм и принадлежащите му сгради — само веднъж се среща името ИВАНЪ и единствено изписано огледално — IYIVAN. Сам по себе си този факт е достатъчен, за да не се съмняваме в грамотността и подбудите на неговия автор —

НКАНЪ. Явно той добре е познавал руническата писмена традиция /четенето на текста е отгласно наляво/ и по този начин е пожелал да закодира своето име по начин, чужд за кирилската традиция⁶.

Защо свързвам името НКАНЪ от Равна със сина на цар Симеон? Манастирът, посветен на Св. Богородица, е княжески и негов ктитор е княз Борис /852—889/. Основание за това твърдение е преди всичко представителният характер на целия комплекс от сгради, открояващ се със своята планова схема от всички известни досега столични и извънстолични манастири от втората половина на IX и началото на X век. Впечатляващ е и многобройният епиграфски материал — 300 надписа⁸: с руническо⁹, гръцко, кирилско, латинско писмо, двуезични¹⁰, със смесено писмо /руни и кирилица/ и около три хиляди рисунки-графити /от обикновения кръст до сложните фигури на светци и украсителни елементи, познати ни от книжовните паметници от IX—X в./, което показва, че манастирът е бил първостепенно книжно и просветно средище. Към това трябва да добавя и намерените в него по време на археологическите проучвания оловни печати на княз Симеон /датиран преди 913 г./ и части от пет печата, принадлежащи на първородния му син Михаил¹¹.

По всичко личи, че построяният през 889 г. /според посветителния надпис/¹² манастир при Равна е бил предназначен за видна личност от княжеската фамилия¹³. Най-вероятно, подобно на традицията във византийския императорски двор, той е бил за принц Симеон. Княз Борис е следвал принципа: църква и държава с едни и същи цели; той е искал да съсредоточи духовния живот на България в ръцете на своя син, високообразован за времето¹⁴. Но главоломното развитие на събитията през 893 година наложило княз Борис да промени първоначалното си решение, а с това и съдбата на Симеон: "... Но не след дълго, подлъган от силното желание да стане цар, той преминал от тихия манастирски живот в бурния светски живот..."¹⁵

Традицията бащата да направлява съдбата на своите синове се спазва и от самия цар Симеон, както личи от събитията около и след неговата смърт. Логично е да допуснем, че в духа на фамилната традиция той е изпратил в Равненския манастир и сина си Иван — за получаване на образование и съответната духовна подготовка. Могло е да се разчита на солидно подготвените учители и книжовници, които са работили в манастира — Антоний монах, Климент¹⁶, вероятно и Наум¹⁷. Точно с това пребиваване на Симеоновия син в манастира при Равна свързвам надписа с огледално изписаното име НКАНЪ, който е от периода на края на IX — началото на X в.

Престолонаследникът

За следващия период от живота на Иван можем да съдим по оскъдните византийски извори и новооткритите оловни печати на самия Иван и брат му Михаил¹⁸. Според техните данни първородният Михаил е бил обявен за

престолонаследник, но по неизвестни причини е бил замонашен по-късно от цар Симеон. Вероятно след това за престолонаследник бил обявен Иван, за което свидетелствуват неговите оловни печати. Но според византийските хронисти малко преди смъртта си цар Симеон провъзгласил за владетел сина си Петър¹⁹. Явно промените в решенията на цар Симеон са неочаквани и необясними, а може би и смущаващи, което проличава в твърде пестеливите и не много точни писмени сведения. Така или иначе, в 927 година след възкачването на престола на цар Петър основанията за недоволство и размирици са налице.

Бунтът

Псевдо-Симеон отбелязва: "... И в същия час умрял Симеон в България, след като провъзгласил за владетел сина си Петър, роден от втората му жена. А Михаил, който е роден от първата му жена, подстригал за монах... Против Петър Българинът замислил заговор брат му Йоан заедно с велможи на Симеон..."²⁰ Няма никакво съмнение, че бунтът срещу цар Петър не е случаен, а е предизвикан от принудителното лишаване на Иван от престолонаследничество. В известна степен това било работа на друга ключова личност в разигралите се събития — Георги Сурсувул. Той не се спирал пред нищо, за да осъществи целта си — прехвърляне властта на Петър, сестриния му син. Съзнавайки достатъчно добре, че ако продължи политиката на конфронтация с Византия, ще се справи много трудно с противниците си, Георги Сурсувул поема курс на преговори с Византия и сключване на династически брак за цар Петър. Всичко това било гаранция за по-леко справяне с очакваните вътрешни безредици.

Бунтът на престолонаследника Иван не закъснял. В съзаклятието са били привлечени, както отбелязват и византийските хронисти, верните на цар Симеоновата политика боляри. Техните имена не знаем, тъй като византийските хронисти не ги упоменават, а домашните извори са твърде оскъдни. Не е изключено сред тях да е бил и чъргубиля Мостич. В надгробния му надпис, открит в 1952 г., е отбелязано, че той е бил чъргубиля при царете Симеон и Петър²¹. В моя статия, посветена на надписа и гроба на чъргубиля Мостич, изказах предположението, че като един от най-близките съмишленици на цар Симеон. Той вероятно се е противопоставил на новата провизантийска политика на цар Петър²². Не е изключено той да е бил един от поддържниците на Иван в бунта срещу Петър, в резултат на което бил отстранен от заеманата длъжност — чъргубиля, подстриган за монах и издигнат в духовен сан, съответстващ на положението, което е имал в държавното управление.

Но тези разсъждения дават представа за атмосферата непосредствено преди и след бунта. Остава загадка премълчаното от византийските хронисти, а именно как се е развил самият бунт. Значителна светлина върху този въпрос хвърля надписът от манастира при Мурфатлар, който гласи — НКАНЪ ЦР²³. Той е връзан

Монахът

Византийските извори споменават, че след отвеждането на Иван във византийската столица "той захвърлил монашеското одеяние и пожелал да се ожени"³³. Явно е, че след неуспеха на заговора и престоя в тъмница Иван е бил замонашен. С този факт може да се свърже надписът от старобългарския скален манастир при Мурфатлар, врязан върху южната страна на стълб в църквата В₄ над главата на човешка фигура в цял ръст. Триредовият надпис не е достигнал до нас в своята цялост /обр. 4/:

... има хощти

ѣнѣ въ

[к]алугеръ

По своите палеографски особености надписът държи връзка с епиграфските паметници от първата половина на X век. От текста става ясно, че ѣнѣ иска да се покалугери или да го покалугерят, което удивително съвпада със сведенията за Иван във византийските извори.

Лаконичността на представените епиграфски паметници от Равна, Мурфатлар и Преслав не дава възможност за детайлно възстановяване на събитията от 927/928 г. Предложеният прочит, както виждаме, допълва сведенията на византийските хронисти и дава основание да бъде поставен въпросът за превратностите в политическия живот на България след смъртта на цар Симеон в 927 г. и всички известни досега факти да бъдат преосмислени. Тези паметници показват за пореден път връзките между царския двор — Равна — Мурфатлар и определят двата манастира като средища и на обществено-политическа активност в средновековна България през този период.

БЕЛЕЖКИ

¹ ГИБИ, V, С., 1964, с. 135, 137—138, 168, 182.

² Йорданов, Ив. Още веднъж за моливдовулите на Йоан Багатур. — В: Проблеми на прабългарската история и култура. С., 1989, с. 390 сл. Георгиев, П. Титлата и функциите на българския престолонаследник и въпросът за престонаследията при цар Симеон /893—927/. — ИПр. 1992, 8—9, с. 3 и цит. там литература по въпроса; Йорданов, Ив. Печатите на преславските владетели /893—971/. — Преслав. т. 5. С., 1993, с. 201.

³ Михайлаз, Г. Старославянские надписи, открытые в с. Басарабь /обл. Добруджа/. — Revue roumaine de linguistique, IX. 1964. 3, с. 157 Popkonstantinov, K. Die inschriften des Felsklosters Murfatlar. — Die Slawischen Sprachen. 10. Salzburg. 1986, p. 81.

⁴ Лисидов, Ст. Разкопки на източната крепостна стена от Вътрешния град на Преслав през 1973—1974 г. — В: Плиска-Преслав. I. С., 1979, с. 181; Попконстантинов, К. Новооткрити старобългарски надписи от X в. в Северноизточна България. — В: Paléographie et diplomatique slaves. Sofia, 1989, p. 294.

⁵ Попконстантинов, К. Двуетични надписи и абецедари от старобългарския манастир при Равна, Варненски окръг. — ИИМВ, 20/35/, 1984, 65—81; Още веднъж за надписа с дата от старобългарския манастир при с. Равна, Варненски окръг. — Археология, 1, 1986, с. 8. Георгиев, П. Манастирската църква при с. Равна, Провадийско. — ИИМВ, 21, /36/, 1985, с. 71 сл.

⁶ Попконстантинов, К., Г. Атанасов. Оловна пластинка с надпис от X век. — В: Плиска-Преслав. 6. С., 1993, с. 149.

⁷ Попконстантинов, К. Още веднъж за надписа с дата... с. 16. В надписа съвсем ясно е отбелязано, че храмът е посветен на Божията Майка.

⁸ Попконстантинов, К. Двуетични надписи... с. 66 сл.

⁹ Попконстантинов, К. Рунически надписи от Средновековна България. — В чест на професор Веселин Бешевлиев. В. Търново, 1993, с. 153.

¹⁰ Попконстантинов, К. Двуетични надписи... с. 70 сл.

¹¹ Георгиев, П. Титлата и функциите... с. 4 и цит. там лит.

¹² Попконстантинов, К. Още веднъж за надписа с дата ... с. 9. Георгиев, П. Манастирската църква... с. 87. Тук П. Георгиев отбелязва: "Датата на надписа, изглежда, е била коригирана и годината действително трябва да се чете 6397, т. е. 889 г. Като допускаме, че нейното изграждане е протекло в последните години от управлението на княз Борис I /852—889/. Тази датировка е в пълно съгласие с установените по археологически път данни". Позволих си да цитирам изводите на П. Георгиев, които са правдоподобни и точни, но вероятно вече са му неудобни, тъй като в една своя статия "Историята на Равненския манастир" [Епохи, 2, 1993] се опитва да коригира датировката на този надпис и моето четене и тълкуване, без да цитира своето — отразено в статията му в известията на Народния музей Варна, т. 21, 1985, с. 87. Едва ли се касае за пропуск!

¹³ Попконстантинов, К. Още веднъж за надписа с дата... с. 17.

¹⁴ Божилов, Ив. Цар Симеон Велики /893—927/: Златният век на средновековна България. С., 1983, с. 30.

¹⁵ ГИБИ, 2, с. 323.

¹⁶ Попконстантинов, К., Т. Смядовски. За почитането на Климент, папа Римски в средновековна България /по епиграфски данни от IX—X в./ — Старобългаристика, VII, 1983,

4, с. 86 сл.; Андреев, Й. Средновековният Овеч през XII—XIV в. — В: Средновековният български град. БИД, 2, С., 1980, с. 269.

¹⁷ Андреев, Й. Средновековният Овеч... с. 269 и цит. там литература.

¹⁸ Йорданов, Ив. Печатите на българските владетели... с. 202; Георгиев, П. Титлата и функциите... с. 9 сл.

¹⁹ ГИБИ, V, с. 135.

²⁰ Пак там, с. 182.

²¹ Станчев, Ст., В. Иванова, М. Балан, П. Боев. Надписът на чъргубия Мостич. С., 1955, с. 3 сл.; Станев, Ст. За датирането на гроба и надписа на Мостич. — Археология, IV, 1962, 1, с. 73 сл.

²² Попконстантинов, К. Въпроси около гроба и надписа на чъргубия Мостич. — Плиска-Преслав, 5, Шумен, 1992, с. 270.

²³ Непубликувани материали. Благодаря на П. Дякону и В. Билчуреску, проучвателите на манастира при Мурфатлар, за предоставената възможност да работя на място с епиграфските паметници и да публикувам този надпис.

²⁴ Йорданов, Ив. Печатите на българските ... с. 207.

²⁵ Вагнер, I., Șt. Ștefănescu. Din istoria Dobrogei. Vol. III. București, 1971, p. 212. Рорконстантинов, К. Die inschriften... p. 81.

²⁶ Михайлз, Г. Старославянские надписи... с. 158.

²⁷ ГИБИ, 2, с. 323.

²⁸ Гълъбов, Ив. Средновековната българска епиграфика през последните 30 години. — Археология, 17, 1975, 4, с. 17 сл.

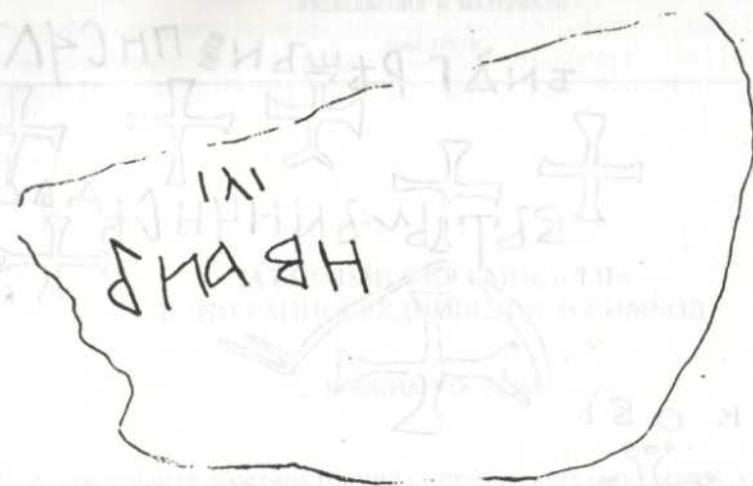
²⁹ Попконстантинов, К. Рунически надписи от ... с. 159.

³⁰ Рорконстантинов, К. Les inscriptions du Monastère rupestre près du village Murfatlar (Etat, Théories et faits). — Dobrudza, 1987, p. 144.

³¹ Лисидов, Ст. Разкопки на източната... с. 181; Попконстантинов, К. Новооткрити старобългарски надписи... с. 295.

³² Попконстантинов, К. Новооткрити старобългарски надписи... с. 295.

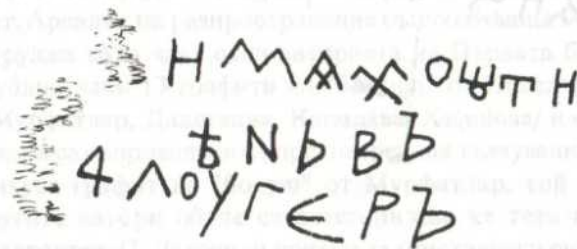
³³ ГИБИ, V, с. 168.

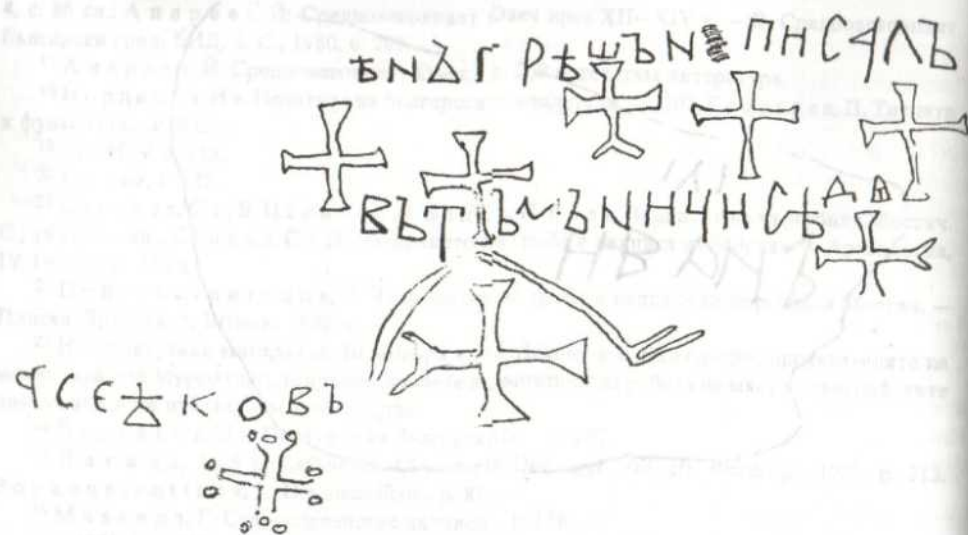
Обр. 1. Надпис-автограф на ИВАНЪ /Равна — X в./

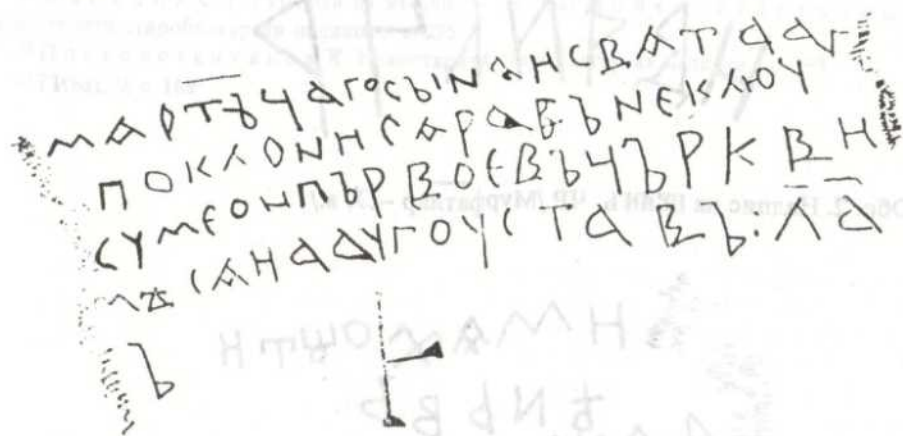
Обр. 2. Надпис на ИВАНЪ ЧР /Мурфатлар — X в./

Обр. 4. Надпис на ИМЪ /Мурфатлар — X в./

Обр. 3. Надпис на «НЪ» /Преслав — X в./

Обр. 5. Надпис с името СУМѢОН /Мурфатлар— X в./

ЗА БИБЛЕЙСКИЯ СМИСЪЛ НА
ЕДИН РАННОСРЕДНОВЕКОВЕН СИМВОЛ

РОСИНА КОСТОВА

През последните десетина години в археологическата литература, посветена на паметници от българското средновековие, значително място заемат знаците и рисунките-графити от IX в. до XVI в¹. Особен интерес представляват графитите от ранния период IX—X в., открити по стените на крепости, сгради и църкви, върху тухли, керемиди и съдове в старобългарските селища и манастири, предимно в Североизточна България и Добруджа². За голяма част от тях се предлагат нееднозначни тълкувания, защото принадлежат на драматичния преход от езичество към християнство. Много точен пример за това е популярният през този период знак IYI, за който са давани различни интерпретации — строителен, княжески знак, теоним на Тангра, Христов символ, идеограма, сарматски знак и т. н.³

Такава загадка е и друг ранносредновековен символ — рисунките-графити на "ботуши" /единични, чифт или повече/. Интересно е да се отбележи, че двата средновековни символа си приличат по основните си параметри — време, географско пространство на разпространение и различни интерпретации. Изображенията на "ботуши" са врязани върху паметници от IX—X в. и след това изчезват. Ареалът на разпространение също обхваща Североизточна България и Добруджа като част от територията на Първата българска държава. Досега са публикувани 13 графити на "ботуши" от Преслав, 4 от Равна⁴, 8 от Добруджа /Мурфатлар, Диногечия, Капидава, Хършова/ и един от Херсонес⁵. Тези публикации са съпроводени от противоречиви тълкувания. Според Й. Барня, който публикува графит на "ботуш" от Мурфатлар, той замества човешка фигура⁶. Другите автори обаче са категорични, че тези изображения имат символичен характер. П. Дякону ги приема за християнски символи, означаващи евангелската сцена на умиването на нозете на апостол Петър от Исус Христос⁷. Противоположното мнение, именно за езическа символика на "ботушите", е изложено най-обстойно от Д. Овчаров⁸. Според този автор изображенията на